

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975)

Ефективна економіка № 12, 2014

УДК 631.1 (346.1)

*О. В. Дармограй,
здобувач кафедри міжнародної економіки,
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця*

МІСЦЕ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ НА РИНКУ ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ

*О. V. Darmohrai,
Head of the Department of International Economy,
Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia*

POSITION OF HOUSEHOLDS ON FOOD MARKET OF UKRAINE

Автором розглянуто структурно-динамічні характеристики розвитку домогосподарств населення, які розміщені в сільській місцевості. Встановлено їх вплив на функціонування ринку продовольства в Україні, внесок у формування пропозиції на сільськогосподарську продукцію та продовольчі товари. Визначено передумови зростання частки домогосподарств населення на ринку продовольства, основними з яких є високий рівень безробіття, скорочення рівня доходів сільських жителів, наявність технічних засобів для ведення виробничої діяльності тощо. Проведено аналіз техніко-технологічної активності домогосподарств в процесі виробництва сільськогосподарської продукції, обсягів, напрямків та цін реалізації. Встановлено причини диспропорції реалізаційних цін на продукцію домогосподарств та сільськогосподарських підприємств.

The author considers the structural and dynamic characteristics of the households located in rural areas. Their influence on functioning of the food market in Ukraine, the contribution to the formation of offers of agricultural products and foodstuffs is established. Preconditions of households growth on the food market the main of which is the high level of unemployment, reduction of incomes of rural residents, the availability of technical means for industrial activity and so on are determined. The analysis of technical and technological activity of households in the production of agricultural products, volumes, trends and sales prices are conducted. The causes of disproportion of sales price for products of households and farms are set up.

Ключові слова: *ринок продовольства, домогосподарства населення, пропозиція, ціна.*

Key words: *food market, households, offer, price.*

Постановка проблеми. Продовольчий ринок складає основу споживчого ринку усіх регіонів України. В той же час від розвитку продовольчого виробництва значною мірою залежить зовнішньоекономічна діяльність аграрно-орієнтованих територій, до яких належить значна частина регіонів держави. В окремих областях понад 50% валового продукту складає виробництво продукції сільського господарства та переробної промисловості.

Пропозицію на продовольчому ринку формують сільськогосподарські підприємства, особисті підсобні господарства, імпортери та переробні підприємства, певна частка продовольчих ресурсів задіяна у міжрегіональному обміні. Основний попит на продовольчі товари визначається під впливом споживчих запитів з боку населення, галузей промислової переробки та експортерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значне коло проблем розвитку продовольчого ринку в цілому, значення домогосподарств населення в його функціонування знайшли своє відображення в наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: В.І. Бойка, В.Я. Месель-Веселяка, В.А. Клюкача, Ю.С. Коваленка, П.А. Лайко, Н.П. Наливайка, Б.І. Пасхавера, Г.М. Підлісецького, П.Т. Саблука, А.А. Стрільця, М.І. Шаповала та інших [1-5]. Але такі важливі аспекти, як ефективність їх функціонування, цінова та збутова політика домогосподарств, техніко-технологічна активність домогосподарств в процесі виробництва сільськогосподарської продукції, зростання їх ролі у забезпеченні продовольчих потреб потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є встановлення значення домогосподарств населення України у формування пропозиції на ринку сільськогосподарської продукції та продовольства та визначення передумов для підвищення результативності їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. Розвиток продовольчого ринку прямо пов'язаний із розвитком його сировинної бази, яка формується за рахунок виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств, особистих селянських господарств та імпорту. За період 1990-2013рр. відбулися значні трансформаційні зміни у кожному із зазначених секторів.

У порівнянні із рівнем виробництва 1990 року відбулося істотне зменшення виробництва продукції тваринницьких галузей. Найнижчий рівень виробництва продукції тваринництва був зафіксований у 2000 році, що склало 42,4% показника 1990 р. При чому у сільськогосподарських підприємствах рівень падіння був істотно вищим – понад 85% від рівня 1990 р. Виробництво тваринницької продукції в господарствах населення скорочувалося меншими темпами (в середньому на 1% на рік) і стабілізувалося лише у 2008-2013рр.

Тенденції зміни рівня пропозиції на ринку рослинницької продукції за 1990-2013рр. були менш прямолінійними, що значною мірою обумовлювалося залежністю галузі від природно-кліматичних умов. Але в цілому ситуація значно покращилась у 2010-2013рр. Більшість сільськогосподарських підприємств України знайшли можливості подолати кризові тенденції у рослинницькій галузі і з 2003 р. демонструють відносно стабільне нарощування виробництва, хоча і не змогли досягнути рівня виробництва 1990 року.

Частка сільськогосподарських підприємств істотно скоротилась, відповідно зросло значення пропозиції з боку домогосподарств населення, які займаються виробництвом аграрної продукції. Якщо у 1990р. сільськогосподарські підприємства забезпечували понад 70% пропозиції на ринку сільськогосподарської продукції, то у 2003р. вони змогли забезпечити лише близько 33% її рівня. Починаючи з 2003р. підприємства громадського сектору почали відновлювати свій вплив на ринок сільськогосподарської продукції.

Господарства населення в Україні тривалий період часу здійснювали і продовжують здійснювати забезпечення значної частини споживчих потреб. У складні часи реформування аграрної сфери, коли відбулося значне скорочення виробництва сільськогосподарської продукції, вивільнення працівників підприємств галузі, вирощування рослинницької продукції та утримання продуктивних тварин стало єдиним шляхом для забезпечення продовольчих потреб та джерелом доходу для значної чисельності сімей, які проживали на сільських територіях.

Проблеми зайнятості є головною причиною участі населення у діяльності, пов'язаній із власним виробництвом сільськогосподарської продукції та її переробці. Якщо у 1990 р. понад 25% сільського населення були найманими працівниками у сільськогосподарських підприємствах, то у 2013 р. цей показник зменшився до 4,7%. Кількість найманих працівників скоротилась у 6,5 разів – із 4344,4 тис. осіб у 1990 р. до 661,4 тис. осіб у 2013 р.

Проблема посилюється тим, що у 2013 р. майже 25% безробітних – працівники сільського господарства, а 41% сільського населення у віці від 60 до 70 років продовжують працювати, переважно у власних домогосподарствах.

В цілому зайнятими, згідно даних Державної служби статистики України, у 2006-2013рр. у сфері сільського господарства, рибальства та лісового господарства є близько 3,5 млн. сільських жителів.

Існуючі тенденції дають підстави прогнозувати істотне скорочення частки господарств населення у виробництві продукції рослинництва, і в дещо меншій мірі – тваринництва, хоча в кількісному вираженні скорочення виробництва не відбудеться. Така ситуація виникла у зв'язку із значним зростанням виробництва аграрної продукції у середніх та великих господарствах суспільного сектору у зв'язку із досить високим рівнем рентабельності галузі. Продукція українського сільського господарства користується стабільно зростаючим попитом як в середині, так і ззовні країни.

Після значної девальвації вітчизняної валюти у 2014 році зріс рівень конкурентоспроможності українського продовольства на зовнішньому ринку, хоча при цьому виросла і вартість продуктів харчування на внутрішньому ринку. Прогнозний рівень інфляції у 2014 році на рівні 20-25% свідчить про подорожчання споживчого кошика українського споживача, частка продовольства у споживчих витратах знову зростає і досягне критичного значення. Тому в таких, надзвичайно складних умовах, господарства населення залишатимуться вагомими гравцями на продовольчому ринку України.

Аналіз результатів реалізації продукції господарств населення свідчить про їх вагомий частку на ринку сільськогосподарської продукції, а за окремими видами вони є основними її постачальниками. Особливо це стосується картоплі, овочів та фруктів, плодів, молока (табл. 1).

Таблиця 1.
Реалізація продукції господарствами населення України, тис.т

	Роки					Відношення даних 2013р. у % до	
	2005	2010	2011	2012	2013	2005 р.	2010 р.
Зернові та зернобобові	1451,8	1980,5	3009,6	2121,4	3297,5	227,1	166,5
Олійні	324,7	652,1	786,7	792,4	1047,2	322,5	160,6
Цукрові буряки	2713,1	792,0	1376,0	1331,7	1410,2	52,0	178,1
Картопля	786,3	704,5	899,7	852,3	738,5	93,9	104,8
Овочі	718,2	830,9	929,9	1079,3	1142,2	159,0	137,5
Плоди та ягоди	205,9	228,0	292,6	311,8	345,1	167,6	151,4
Худоба та птиця (у живій вазі)	424,2	433,7	419,9	401,1	384,5	90,6	88,7
Молоко та молочні продукти	5665,3	4308,8	4316,7	4186,4	4224,9	74,6	98,1
Яйця, млн. шт.	677,9	489,4	545,3	572,8	533,8	78,7	109,1
Вовна, т	361,1	1058,4	877,2	754,5	676,8	187,4	63,9

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

На початок 2014 року в Україні нараховувалося майже 17 млн. домогосподарств, з них – в сільській місцевості – 5200 тис. домогосподарств населення. Оскільки основну частку продовольства виробляють саме господарства населення, розташовані в сільській місцевості, тому подальше дослідження стосуватиметься саме їх.

Домогосподарства населення володіють потужним машино-тракторним парком, що дозволяє формувати значні обсяги пропозиції продукції сільського господарства. Господарства населення, станом на кінець 2013 р., мали у своєму володінні майже 189 тис. одиниць тракторів, понад 23 тис. зернозбиральних комбайнів, та 61 тис. вантажних автомобілів. Істотно зросла у 2013р. кількість малої техніки – з 88 тис. до майже 116 тис. одиниць (табл. 2).

Таблиця 2.
Наявність окремих видів техніки за категоріями господарств

Рік	Всього, штук	Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення	
		штук	у % до загальної кількості	штук	у % до загальної кількості
Трактори всіх марок без тракторів, на яких змонтовані машини					
2011	313480	134554	42,9	178926	57,1
2012	322209	137958	42,8	184251	57,2
2013	323111	134177	41,5	188934	58,5
Зернозбиральні комбайни					
2011	54074	32062	59,3	22012	40,7
2012	54651	31997	58,5	22654	41,5
2013	53257	30061	56,4	23196	43,6
Вантажні та вантажно-пасажирські автомобілі					
2011	162423	100944	62,1	61479	37,9
2012	165823	104367	62,9	61456	37,1
2013	160823	99298	61,7	61525	38,3
Крім того, міні-трактори і мотоблоки					

2011	'	'	'	64948	100,0
2012	'	'	'	88357	100,0
2013	'	'	'	115905	100,0

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Такі дані свідчать про перспективність сільськогосподарського виробництва для домогосподарств населення, зростання машино-тракторного парку яких сприятиме нарощуванню пропозиції продовольства на ринку.

За даними вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності домогосподарств у сільській місцевості у 2013р. 15,8% домогосподарств населення, місце проживання яких зареєстровано в сільських населених пунктах і які мають у володінні або користуванні землю, мають у користуванні сільськогосподарську техніку.

Аналіз зміни структури машино-тракторного парку господарств населення свідчить про їх зацікавленість у нарощуванні виробництва продукції рослинництва, що відповідає тенденціям, які склалися у великих сільськогосподарських підприємствах. Так, за період дослідження домогосподарства населення активно нарощували кількість тракторів, культиваторів та комбайнів, а також крупорушок, натомість частка сепараторів скоротилась на 4 в.п., що свідчить про зменшення інтересу до молочного скотарства.

Співставний за розміром машино-тракторний парк домогосподарств населення дає можливість виконувати значний обсяг механізованих робіт, здійснювати необхідні технологічні операції. Варто зазначити, що головним недоліком виробництва є недостатня "технологічна грамотність" членів домогосподарств, тому значна кількість важливих складових інтенсивних технологій ними не застосовується. Крім того обмежуючим фактором є недостатність фінансових ресурсів для придбання необхідних матеріалів та використання інтенсивних технологій.

За 2010-2104 роки істотних змін у здійсненні окремих заходів з ефективного ведення господарства сільськими домогосподарствами не спостерігалось (табл. 3).

Таблиця 3.

Використання домогосподарствами населення України окремих технологічних операцій при здійсненні ними виробничої діяльності, %

	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.			Відхилення, 2014р. від 2010р., в.п.	
					всього	в т.ч. ДГ розміром			
						0,5 га і менше	0,51-1,00 га		1,01га і більше
В рослинництві									
Мінеральні добрива	54,5	56,1	56,7	56,0	57,9	47,6	64,1	74,5	3,4
Органічні добрива	84,0	83,4	85,4	83,3	83,4	77,7	87,6	91,6	-0,6
Засоби захисту рослин	86,0	86,3	85,2	85,2	85,3	81,3	88,7	90,5	-0,7
Районовані сорти с.-г. рослин	28,1	27,3	27,7	26,1	24,5	26,5	22,0	23,2	-3,6
Сівозміна	58,4	58,5	60,1	56,4	58,3	51,8	62,9	67,9	-0,1
Безплужний обробіток землі	5,6	5,2	5,2	5,4	6,5	5,4	6,7	8,6	0,9
Вапнування ґрунтів	2,5	2,8	4,3	2,1	2,7	2,4	2,4	3,8	0,2
Іригація земель	4,5	4,9	4,2	4,0	3,6	4,1	2,6	3,5	-0,9
В тваринництві									
Племінні плідники	15,7	16,3	11,4	11,7	11,1	5,7	13,7	20,6	-4,6
Штучне запліднення тварин	15,3	17,0	15,6	16,4	16,4	8,5	20,9	29,5	1,1
Ветеринарні перевірки	50,0	51,3	50,4	50,9	49,4	36,5	57,0	70,2	-0,6
Санітарний контроль якості молока	22,1	23,9	22,4	21,9	20,8	12,2	25,4	35,1	-1,3
Санітарна обробка тва- ринницьких приміщень	58,7	59,6	59,6	59,3	57,6	47,7	63,5	73,8	-1,1

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Станом на 2014 рік лише 0,4% домогосподарств не здійснювали обробітку землі, тобто не вирощували продукцію рослинництва. Тому рівень застосування таких заходів, як внесення мінеральних добрив, використання районованих сортів сільськогосподарських культур та сівозмін залишається критично низьким. Фактично весь ефект від здійснення виробничої діяльності у галузі рослинництва базується на природній родючості землі та використанні органічних добрив. Такий підхід створив для продукції домогосподарств "органічний імідж", що певною мірою сприяє просуванню її на внутрішньому ринку.

Зооінженерні, ветеринарні та санітарні заходи в тваринництві здійснювали від 11% до 58% домогосподарств, хоча виробництвом продукції галузі у 2014 р. займались майже 70% домогосподарств населення. У найменших домогосподарствах (площею до 0,5 га) цей показник становив 57%, у середніх (площа яких 0,51-1 га) – 78%, у найбільших (площею понад 1 га) – майже 86%. Серед домогосподарств, які утримували худобу, найбільшу частку складали ті, які вирощували птицю (94,1% домогосподарств), свиней (46,7%), велику рогату худобу (38,9%).

За 2005-2014 рр. відбулося незначне укрупнення домогосподарств населення, що виявилось у збільшенні середнього розміру найбільших з них – з 3,77 га до 4,12 га, хоча частка цих господарств, як і загальна структура господарств населення за площею землі істотних змін не зазнали.

Структура посівних площ в домогосподарствах населення за 2010-2014рр. не зазнала істотних трансформацій (табл. 4). Позитивним є зменшення на 2,8 в.п. частки не використовуваної для виробництва земельної площі. У виробництві зернових культур відбулося заміщення ячменю на кукурудзу, що обумовлено вищим попитом, урожайністю та більш привабливою ціною на дану культуру. Практично непривабливим для господарств населення стало вирощування цукрових буряків, частка яких у посівах зменшилась у 3 рази в порівнянні із 2010 р. Натомість питома вага соняшнику у структурі посівних площ збільшилась майже на 3 відсоткових пункти.

Таблиця 4.

Структура посівних площ в домогосподарствах населення України, %

Показники	Роки						Відхилення, 2014 р. від 2010 р., в.п.
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	
Зернові та зернобобові культури, всього	49,2	50,0	48,7	45,4	50,3	49,0	-1,0
з них:							
пшениця	17,1	18,3	17,2	14,6	18,0	18,8	0,6
ячмінь	19,4	20,8	19,0	16,7	17,4	16,5	-4,3
жито	0,9	0,6	0,4	0,5	0,6	0,5	0,0

кукурудза	9,1	7,9	9,4	10,8	11,5	10,7	2,9
Технічні культури, всього	12,4	14,2	14,8	18,0	14,7	17,1	2,9
з них:							
цукровий буряк	2,1	0,4	0,4	0,3	0,2	0,1	-0,3
соняшник	10,0	12,1	12,5	15,7	13,1	15,0	2,9
Картопля	18,1	15,3	15,4	15,2	14,1	14,0	-1,3
Овочі відкритого ґрунту та баштанні культури	4,6	4,3	4,5	4,5	4,3	4,0	-0,3
Кормові культури	15,7	16,2	16,6	16,9	16,6	15,9	-0,3
Частка ріллі, що не була засіяна під урожай поточного року	9,6	10,3	10,2	11,3	10,1	7,5	-2,8
Посівна площа, всього	100	100	100	100	100	100	0,0

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Поголів'я худоби в домогосподарствах населення також було відносно стабільним (табл. 6). За 2010-2013 рр. поголів'я великої рогатої худоби, овець та кіз зросло на 4%, птиці та кролів – на 5%, кількість бджолосімей – на 3%. За цей же період спостерігалось скорочення поголів'я корів (на 5%), свиней (на 7%) та коней (поголов'я скоротилось на 13%).

Значна кількість домогосподарств взагалі не займається тваринництвом, особливо – малорозмірні. Якщо у 2014 р. в середньому 69,1% домогосподарств утримували будь-який вид худоби, то серед господарств розміром землі до 0,5 га цей показник становив лише 57,3%, при чому основним видом тварин, які утримували такі домогосподарства була птиця (92,5% господарств, які утримували худобу). В цілому в Україні велику рогату худобу та свиней не утримували відповідно 73% та 68% домогосподарств населення, тоді, як в малих домогосподарствах цей показник був ще вищим (відповідно 87% та 81%).

Таблиця 5.

Динаміка поголів'я худоби в домогосподарствах населення України, тис.голів

Показники	Роки					Відношення даних 2013р. у % до	
	2005	2010	2011	2012	2013	2005 р.	2010 р.
Велика рогата худоба	4022,3	2968,0	2915,2	3139,4	3096,5	77,0	104,3
у т. ч. корови	2768,9	2042,1	1998,5	1979,1	1943,4	70,2	95,2
Свині	4450,4	4335,2	4054,0	4019,8	4043,3	90,9	93,3
Вівці та кози	1358,6	1433,3	1449,4	1472,9	1486,7	109,4	103,7
Коні	456,7	372,6	358,8	344,1	325,1	71,2	87,3
Кролі	5399,5	5279,1	5518,3	5524,2	5561,2	103,0	105,3
Птиця	95368,2	93278,5	95035,3	96182	98217,3	103,0	105,3
Бджоли, тис. сімей	3184,7	2826,1	2807,0	2858,1	2914,8	91,5	103,1

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Незначні трансформаційні зміни у структурі посівних площ та поголів'я худоби в господарствах населення свідчать про інертність у прийнятті рішень щодо вибору виду продукції. Власники земельних ділянок та поголів'я сільськогосподарських тварин обмежені у виборі, що обумовлено кількома об'єктивними причинами. По перше, відсутністю необхідних знань щодо технології виробництва окремих видів продукції. По друге, недостатністю технічних засобів для зміни технології виробництва, які необхідні при зміні виду продукції, що виробляється. По третє, відсутністю знань та навичок у аналізі ринку продовольства. Домогосподарства не мають змоги відслідковувати зміни у кон'юнктурі ринку і у значній мірі не здатні її прогнозувати на майбутні періоди.

Така ситуація обумовлює необхідність у створенні і розвитку консультативної діяльності, спрямованої не лише на великих та середніх товаровиробників, а й на невеликі фермерські господарства та домогосподарства населення. Проведений аналіз наявних практичних розробок в цьому напрямкові свідчить про відсутність комплексних науково-практичних довідників, які б охоплювали питання технології виробництва продукції рослинництва та тваринництва, маркетингової діяльності, бізнес-плануванні, кооперуванні тощо. Тому доречним є узагальнення і розповсюдження серед домогосподарств населення через різноманітні канали такого роду інформації.

Важливою проблемою організації виробництва продукції в домогосподарствах населення є неможливість визначення економічної ефективності у зв'язку із відсутністю обліку виробничих витрат. Єдиним економічним показником, на який орієнтуються домогосподарства у виборі продукції є реалізаційна ціна.

За період 2005-2013 рр. ціни реалізації сільськогосподарської продукції домогосподарствами населення зросли у 2-3,3 рази. У 2010-2013 рр. темпи зростання дещо уповільнилися, на окремі види продукції (олійні культури та картопля) ціни навіть зменшилися (табл. 6).

Таблиця 6.

Динаміка реалізаційних цін на сільськогосподарську продукцію у домогосподарствах населення України, грн. за т

Продукція	Роки					Відношення даних 2013р. у % до	
	2005	2010	2011	2012	2013	2005 р.	2010 р.
Зернові та зернобобові культури	454,0	1195,6	1537,0	1726,7	1493,4	328,9	124,9
Олійні культури	1079,5	3026,0	2957,7	3425,6	2701,5	250,3	89,3
Цукрові буряки	170,4	354,6	409,9	399,7	382,2	224,3	107,8
Картопля	1111,5	3601,6	2352,7	1616,0	3193,3	287,3	88,7
Овочі	1449,7	3061,4	2505,5	2803,9	3542,7	244,4	115,7
Плоди та ягоди	1920,2	5043,7	6097,5	5985,4	6412,5	333,9	127,1
Худоба та птиця (у живій вазі)	7661,3	12939,4	14224,7	16803,9	16531,5	215,8	127,8
Молоко та молочні продукти	1035,2	2563,4	2763,8	2687,1	3108,0	300,2	121,2
Яйця, за тис.шт.	389,7	809,0	846,8	979,7	1014,3	260,3	125,4

Джерело: власні розрахунки за даними Державної служби статистики України.

Співставлення реалізаційних цін у сільськогосподарських підприємствах та домогосподарствах населення виявило, що окремі групи продовольчих товарів останні здатні продавати значно дорожче. Тобто окремі продовольчі ринки мають свої особливості для продукції сільськогосподарських підприємств та населення.

Порівняння цін у 2012-2013 рр. свідчить, що реалізація зернових та олійних культур є менш вигідною у домогосподарств населення. Це пояснюється меншою конкурентоздатністю господарств населення на відповідних ринках. Ці господарства не здатні сформувати значні товарні партії такої продукції та диктувати реалізаційні ціни, їх вихід на біржовий та оптовий ринок є практично неможливим.

Схожа ситуація й на ринку молока і молочних продуктів, хоча її причини дещо інші. Основні споживачі молока – молокопереробні заводи – віддають перевагу закупівлі сировини у великих сільськогосподарських виробників, які здатні запропонувати більші партії постачання, мають можливість контролювати якість сировини, здійснити її охолодження перед відправкою на завод. Тому і ціна молока, яку пропонують молокопереробні підприємства домогосподарствам населення є нижчою, ніж для сільськогосподарських підприємств.

Також важливим фактором, що обумовлює менші ціни для господарств населення, є ускладнена логістика постачання молока покупцю. В цьому випадкові у кращій ситуації є домогосподарства населення, розташовані навколо великих міст, де реалізація молока та продуктів його переробки відбувається на ринках сільськогосподарської продукції та продовольства, мережа яких в Україні є досить розгалуженою (табл. 7).

Таблиця 7.
Показники розвитку торгівельної мережі на ринках України

Показники	Ринки, які здійснюють продаж					
	сільгосппродуктів			продовольчих товарів (без сільгосппродуктів)		
	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Усього ринків	1824	1803	1783	1963	1924	1883
на них торгових місць, усього	182383	182983	180577	148401	143500	140045
Криті ринки, торгових місць	20334	20998	20928	12001	11821	11803
Павільйони, торгових місць	37030	36880	36822	19860	19628	19863
Криті та відкриті столи, торгових місць	101984	100497	97869	49629	47220	45130
Кіоски, контейнери, торгових місць	5915	6487	6927	50716	49599	48049
Лотки, палатки, торгових місць	5085	5182	5323	13372	12186	11896
Місця для торгівлі з транспортних засобів, торгових місць	11963	12837	12535	2814	3007	3205

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України.

Необхідно зазначити, що послугами зазначених ринків користуються і великі сільськогосподарські виробники, окремі з них мають власні павільйони, кіоски, контейнери, лотки, палатки тощо. Але саме для приватних малих виробників, якими є домогосподарства населення мережа ринків є основним місцем продажу виробленої продукції.

Так, у 2013 р. на ринках України домогосподарства населення реалізували близько 65% від їх загального продажу м'яса та м'ясопродуктів, майже 100% яєць, 55% зерна та продуктів його переробки, 99% картоплі, 53% овочів, 84% плодів, ягід та винограду. Лише для молока цей показник становив – 25% від валового обсягу продажу продукції, тому і реалізаційна ціна молока в домогосподарствах була співставною з ціною у сільськогосподарських підприємствах.

Як типовий приклад розглянемо графічний вираз ринку картоплі в Україні, який є найбільш важливим для малорозмірних домогосподарств населення з площею землі до 0,5 га (рис. 1). В таких господарствах частка картоплі у посівних площах у 2013-2014 рр. складала 44-45%.

Таке представлення ринку дає можливість виявити його сильні та слабкі сторони. З рисунку видно, що домогосподарства населення формують основну частку споживчого ринку картоплі, займаючи близько 70% його обсягу. У 2014 р. було реалізовано лише 2,3 млн. т картоплі, що становило близько 10% від валового її виробництва. Така кількість була навіть меншою за втрати при зберіганні готової продукції, які становили майже 2,8 млн.т. Аналіз фонду споживання картоплі показав, що 60% від його обсягу становило самозабезпечення домогосподарств, і лише 40% було придбано через торгівельні мережі (5,8%), на ринках (28,9%), отримано в рахунок орендної плати та оплати праці (менше 1%), як допомогу від родичів або отримано від обміну.

Для середніх (площею 0,51-1га) і великих домогосподарств (понад 1га) основними ринками збуту продукції власного виробництва були ринки зернових культур та продукції тваринництва, особливо молока та молокопродукції.

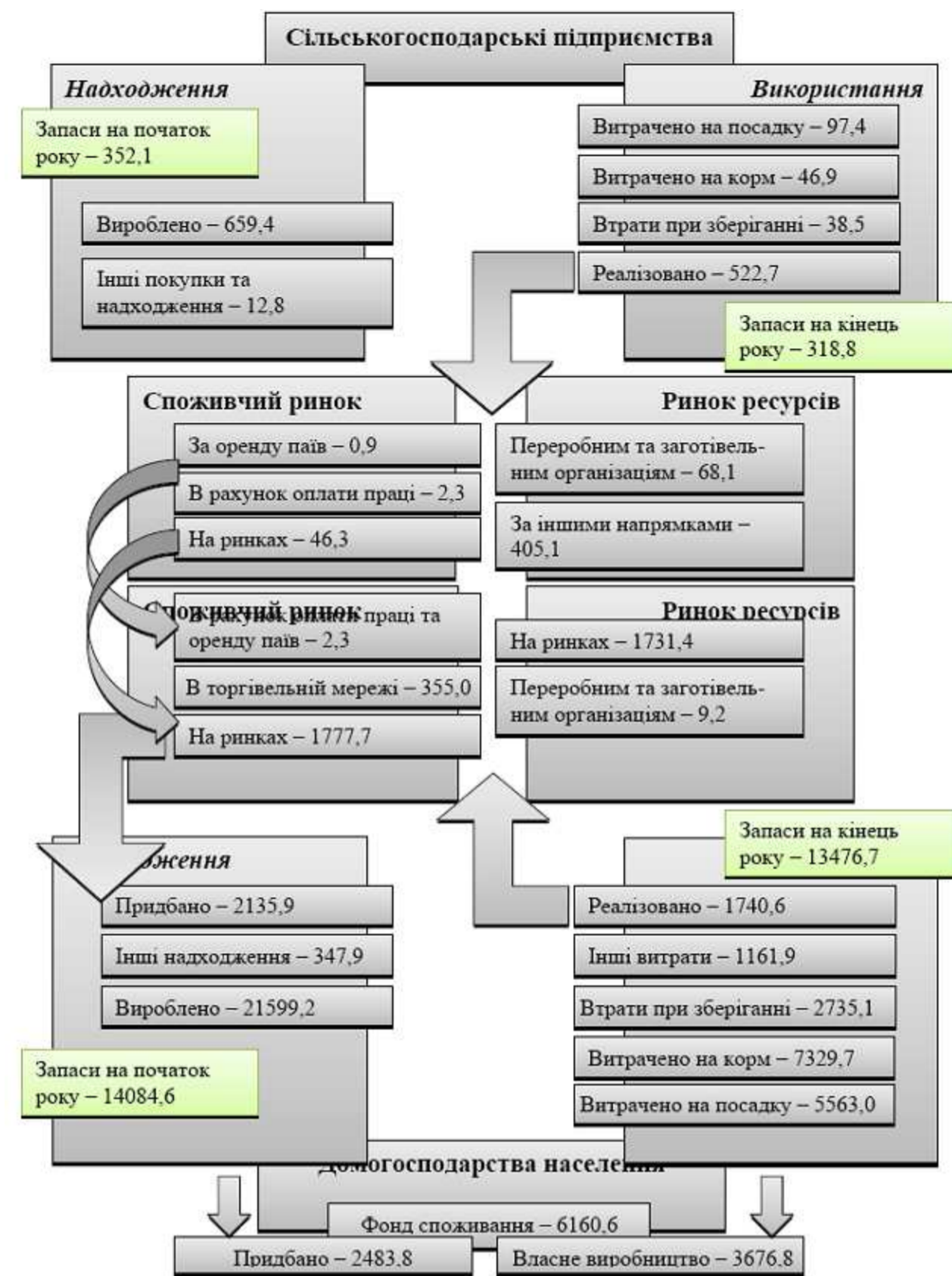

Рис. 1. Графічний вираз ринку картоплі в Україні, 2013 р., тис.т

Джерело: власна розробка з використанням даних Державної служби статистики України.

Висновки. Домогосподарства населення відіграють винятково важливу роль у забезпечення функціонування продовольчого ринку України. На окремих ринках (зернопродукції, олійних культур, риби продукції, олії, цукру тощо) їх вплив не є критичним. Інші ж ринки (картоплі, молока та молокопродукції, овочів, плодів, м'яса та м'ясопродуктів, яєць) значною мірою залежать від пропозиції, яку формують домогосподарства населення. В процесі дослідження встановлено, що значний відсоток домогосподарств володіють технічними засобами, необхідними для виконання виробничих операцій, застосовують технологічні елементи, які підвищують ефективність їх діяльності, хоча залишається істотна кількість домогосподарств, які не використовують сучасних технічних та технологічних чинників виробництва.

Особливістю ринкової діяльності домогосподарств населення є невисокий рівень товарності власної продукції, що обумовлено використанням значної кількості продукції самими господарствами (для власного споживання, годівлі худоби, як посадкового матеріалу тощо). Негативною рисою функціонування домогосподарств є істотний рівень втрат продукції при зберіганні.

Все це свідчить про проблеми у діяльності домогосподарств населення, вирішення яких дасть змогу значно наростити рівень пропозиції продовольства зі сторони підсобних господарств. На нашу думку, основними заходами, які цьому сприятимуть є розвиток обслуговуючої та виробничої кооперації, дорадчої діяльності, поліпшення доступу особистих підсобних господарств до ринків матеріально-технічних ресурсів та послуг, забезпечення централізованих заготівель та реалізації продукції домогосподарств, сприяння реалізації продукції домогосподарств з боку місцевих органів самоврядування шляхом організації ярмарків, виставок, розширення мережі ринків, особливо в сільській місцевості тощо.

Література:

1. Бойко В.І. Ринок продовольства: проблеми формування і розвитку / Бойко В.І., Лазня В.В., Лобас М.Г. – К.: Укр. ІНТЕІ, 1993. – 236 с.
2. Ключач В.А. Организация оптовых продовольственных рынков: теория, методология, практика / В.А. Ключач, Д.И. Мельников. Т.1. – М.: 1999. – 242 с.
3. Лайко П.А. Підвищення якості продовольчих ресурсів / П.А. Лайко, Т.Д. Іщенко, М.Ф. Бабієнко // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С. 16-22.
4. Саблук П.Т. Основи організації сільськогосподарського ринку / Саблук П.Т., Карич Д.Я. Коваленко Ю.С. – К.: ІАЕ УААН, 1997. – 139 с.
5. Пасхавер Б.И. Ценообразование в финансовой системе продовольственного рынка / Б.И. Пасхавер // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 29-33.

References:

1. Boiko, V.I., Laznia, V.V. and Lobas, M.H. (1993), *Rynok prodovolstva: problemy formuvannia i rozvytku* [Food market: problems of formation and development], Ukr. INTEI, Kyiv, Ukraine.
2. Kljukach, V.A. and Mel'nikov, D.I. (1999), *Organizacija optovyh prodovol'stvennyh rynkov: teorija, metodologija, praktika* [Organization of wholesale food markets: theory, methodology, practice], vol.1, Moscow, Russia.
3. Laiko, P.A., Ishchenko, T.D. and Babienko, M.F. (2005), "Improving of the quality of food resources", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 16-22.
4. Sabluk, P.T., Karych, D.Ya. and Kovalenko, Yu.S (1997), *Osnovy orhanizatsii silskohospodarskoho rynku* [Fundamentals of organization of agricultural market], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine.
5. Pashaver, B.I. (2007), "Pricing in the financial system of the food market", *Ekonomika APK*, vol.5, pp. 29-33.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2014 р.

(<http://www.poligrafua.net/>)

bigmir)net 1771 724

(<http://www.bigmir.net/>)

Вропу.

ТОВ "ДКС Центр"